

TORV TIL GJØDSEL

Ein åker må kvart år få tilført mineral dersom ein vil dyrka korn eller grønnsaker i same åkeren år etter år. Når ein haustar vokstrar frå ein åker, fjernar ein samtidig mineral, og jorda vert utarma. Allereie i førhistorisk tid tok bøndene til å la dyra stå innomhus om vinteren. Då kunne dei ta vare på dyregjødsel og bruka ho på åkrane. For å samla opp urinen strødde dei tørka torvjord (mold) under dyra i fjøset og i gardflore (sommarfjøset).

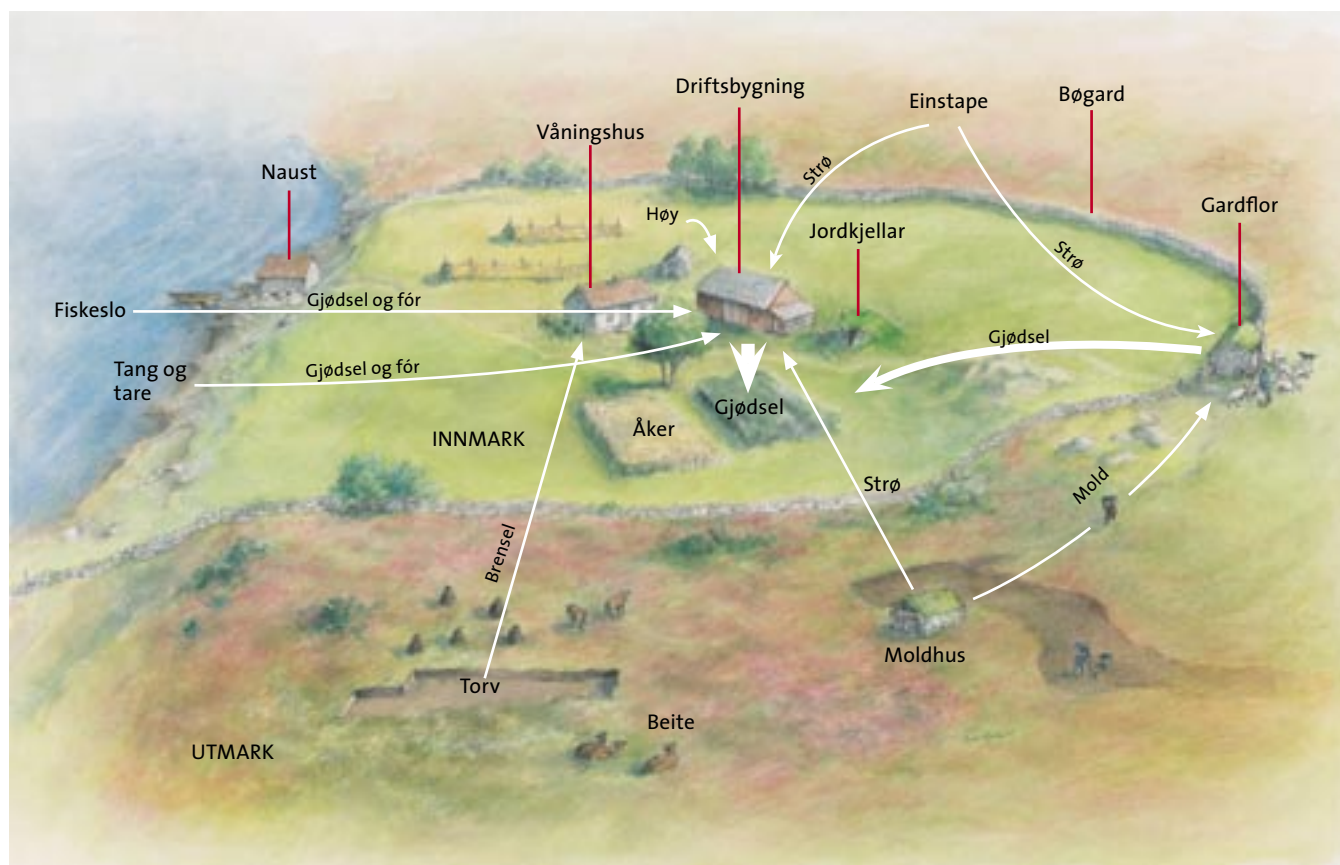
Torvjord frå myrar inneheld delvis nedbrote plantemateriale, ein stor del er torvmose. Torvmose kan halda på svært mykje råme også når han er daud. Gjødsel tørka difor noko inn og ho vart meir konsentrert, volumet auka og det vart reinslegare i fjøset. Dyra vart ståande på denne blandinga (talle) av mose og gjødsel. Om våren spadde bøndene ut blandinga og nytta ho som gjødsel på åkrane. Det har vore ei eiga onn å samla nok torvstrø i mai og juni, mellom våronn og slåttonn. Folk samla også halm, tang og tare, raka saman lauv og slo einstape for å leggja under dyra som isolasjon og strø. Dei kalla det for underbreisle for dyra.

Føremål:

- Få forståing for kvifor gjødsel er og har vore viktig i jordbruk og hagebruk.
- Verta kjend med og vita kva for typar gjødsel ein nyttar i dag og korleis ein tidlegare har nytta moldjord og husdyrmøk til gjødsel.

Utstyr:

Rive, kipe, spade.

Næringsstraumen i det gamle jordbruket. Innmark er den dyrka marka med åker og eng. Utmark er lyngheiane. Pilane viser at ressursane vart henta frå utmarka og nytta på innmarka. Tørka mold vart henta frå moldhuset og strødd under dyra som sto i gardflore (sommarfjøset) om natta. Husdyrgjødsel blanda seg med molda og denne blandinga (talle) vart nytta til gjødsel på åkrane om våren.

Dei bar den tørka molda i kiper til lagring i moldhuset.

Diskusjonsoppgåver:

- Drøft korleis næringsstraumen i det gamle jordbruket gjekk og kor ein henta ressursane frå (sjå figuren). Samanlikn dette med kor ein får tak i ressursar og næring til dei same føremåla i dag.
- Jordbruket i dag nyttar store mengder kunst gjødsel i tillegg til husdyrgjødsel. Drøft kva for konsekvensar det har for planteveksten på innmarka (eng og åker) at vi nyttar store mengder nitrogen i dagens jordbruk?
- Kva har bruken av kunstgjødsel å seia for korleis vi utnyttar utmarksressursane i dag?

Visste du at?

- Dei første bøndene kom til Noreg i steinalderen for omlag 5000 år sidan. Dei hadde husdyr og byrja etter kvart å dyrka korn.
- Det viktigaste mineralet for plantar er nitrogen. Nitrogen finst naturleg konsentrert i urin, også i møk finst fleire viktige næringsemne (fosfor og kalium).
- Heilt fram til 1920-åra vart det frakta byskit frå kaggedoa i Bergen ut til strilelandet - dette var fin gjødsel på åkrane.

Fleire aktivitetar i Lyngapermen:

Torv til brensel, Lyngslått, Einstapeslått, Torvmose.

Meir å lesa:

- Haaland, S. 2002: Fem tusen år med flammer. Det europeiske lyngheilandskapet. Vigmostad Bjørke.

Slik tok dei mold

- Om sommaren grov dei grøfter så vatnet vart drenert vekk frå eit område av myra.
- Fjerna det øvste jordlaget (grastorva) med spadar om sommaren. Den opne jorda vart liggjande vinteren over slik at jorda fraus, tina og slo sprekker.
- Tørking av mold skjedde utover våren, og i mai/juni var molda så tørr at ho kunne takast inn i hus.
- Raking av mold gjorde dei når det var nær vindstille. Tørka mold er svært lett. Molda vart spadd opp i kiper og bore til moldhuset for lagring. Moldhuset låg nær moldtaket i utmarka.
- Dei frakta mold frå moldhuset utover hausten og vinteren etter som dei hadde bruk for strø i gardflor og fjøs. Kiper eller hest og kjerre vart nytta til dette arbeidet.
- Danning av talle skjedde når molda blanda seg med urin og møk. Om våren spadde/hakka dei tallen laus, frakta han til innmarka og brukte han som gjødsel på åkeren.

Dette kan de gjera

- Raka mold og bera det i kiper til moldhuset for lagring.
- Bera molda i kiper til fjøset i løa eller gardflore og strø under dyra.
- Samla tang og tare i fjøra og leggja det utover til tørking.
- Slå einstape for å hjelpa bonden med å samla nok strø til hausten og vinteren. (Sjå aktiviteten "Einstapeslått").

Den tørre molda vart raka saman og spadd opp i kiper.